

УДК 347.1

ПОРЯДОК ТА ФОРМИ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ ШЛЯХОМ ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВОВІДНОШЕННЯ

Ромашченко І.О., к. ю. н.,
асистент кафедри цивільного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню поняття і видів форм захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів, співвідношенню з порядком захисту прав, а також практичним аспектам зміни та припинення правовідношення різними формами захисту.

Ключові слова: порядок захисту, форма захисту, зміна правовідношення, припинення правовідношення, цивільне право.

Статья посвящена исследованию понятия и видов форм защиты гражданских прав и охраняемых законом интересов, соотношению с порядком защиты прав, а также практическим аспектам изменения и прекращения правоотношения разными формами защиты.

Ключевые слова: порядок защиты, форма защиты, изменение правоотношения, прекращение правоотношения, гражданское право.

Romashchenko I.O. PROCEDURE AND FORMS OF PROTECTION OF SUBJECTIVE CIVIL RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS THROUGH CHANGE AND TERMINATION OF LEGAL RELATIONSHIP

The article deals with the investigation of notion and types of forms of protection of civil rights and legitimate interests, correlation with the procedure of protection of rights, and also practical aspects of change and termination of legal relationship with different forms of protection.

Key words: procedure of protection, form of protection, change of legal relationship, termination of legal relationship, civil right.

Ступінь розробленості проблеми. Науковцями висловлюються різні підходи до розуміння та співвідношення понять «порядок захисту» та «форма захисту». Зазначені терміни у літературі тісно пов'язані та потребують дослідження у взаємозв'язку. Більш розробленим у доктрині є поняття «форми захисту». Автори досліджень висловлювали різні підходи до розуміння поняття і видів форм захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. М.О. Рожкова під формою захисту розуміє механізм реалізації охоронних норм цивільного права за допомогою використання певних засобів та способів захисту цивільних прав [1, с. 17]. На думку В.В. Бутневої, форма захисту – це комплекс внутрішніх взаємоузгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав, що відбуваються в межах єдиного правового режиму [2, с. 16]. Аналогічне визначення використовує Г.А. Осетинська, додаючи до наведеного вище визначення наявність певного процедурного та процесуального порядку як суттєвої ознаки форми захисту [3, с. 266].

У межах статті висвітлюються думки й інших науковців стосовно питань порядку та форм захисту цивільних прав, а також практичні аспекти застосування положень законодавства у сфері захисту цивільних прав.

Мета статті – з'ясувати співвідношення понять «форма захисту» та «порядок захисту», видів форм захисту, розробити рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України, що стосується захисту цивільних прав, та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. Порядок захисту цивільних прав неодмінно характеризує форму захисту суб'єктивних цивільних

прав, але варто погодитись із Т.М. Підлубною, що запропоноване в літературі [4, с. 12–14] розуміння форми захисту цивільних прав як певного порядку захисту прав тим чи іншим юрисдикційним органом не виправдано звужує зміст форми захисту, оскільки ці поняття є самостійними за змістом, а порядок – поняття більш процесуальне [5, с. 41]. Зводити форму захисту виключно до певного порядку процесуальних дій справді немає сенсу, оскільки, по-перше, відбувається змішування із поняттям цивільно-процесуальної форми як певного порядку діяльності органів, уповноважених розглядати цивільно-правові спори [6, с. 60], а, по-друге, в межах форми реалізуються різні елементи механізму правового регулювання. У зв'язку з цим достатньо вдалим видається змістовно широка дефініція В.В. Бутневої, в якій відображена одна з найголовніших ознак форми захисту цивільних прав: наявність єдиного правового режиму захисту права певним суб'єктом. Наприклад, у разі захисту прав Президентом України (ч. 1 ст. 17 ЦК України) відбувається здійснення ним компетенції в межах повноважень, на підставі та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; у такому випадку Президентом України не реалізуються повноваження суду, не застосовуються межі здійснення самозахисту та способи захисту, властиві нотаріальній формі захисту. Іншими словами, на нашу думку, для форми захисту цивільних прав характерна цілісність правового захисту, що передбачає системне поєднання усіх необхідних для захисту прав певним суб'єктом елементів механізму правового регулювання, в певному порядку, з певними матеріально-правовими та процесуально-правовими особливостями.

Вчені пропонують різні критерії для класифікації форм захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. С.В. Курильов пропонував класифікацію форм захисту за характером зв'язку юрисдикційного органа зі сторонами спору, виокремлюючи: 1) вирішення справи за допомогою юрисдикційного акта однієї зі сторін спірних правовідносин; 2) вирішення справи за допомогою акта органа, що не є учасником спірних правовідносин, але пов'язаний з одним або обома учасниками спірного правовідношення певними правовими або організаційними зв'язками; 3) вирішення справи органом, що не є учасником спірних правовідносин і не пов'язаний із ними правовими або організаційними зв'язками, крім процесуальних [7, с. 162].

Є.О. Харитонов виділяє судову, адміністративну, нотаріальну, самозахисну та громадську форми захисту залежно від природи юрисдикційного органа, що здійснює захист, відносить до органів захисту також міжнародні інституції [8, с. 183]. Про наявність такої особливої форми захисту, як міжнародний захист, зазначає О. Лаврін, зазначаючи, що він може виражатись як у визначенні заходів з метою захисту сторін за зовнішньоекономічним договором, так і в звертанні в міжнародний комерційний арбітраж [9, с. 58].

Н.В. Безсмертна з використанням дихотомічного критерію виділяє дві основні форми: судова та позасудова [10, с. 174]. Поряд з цими двома формами захисту О.П. Загнітко виділяє досудову, в межах якої розглядає такі процедури, як фасилітація, медіація, арбітрування тощо [11, с. 165]. Утім, уявляється, що істотної різниці між двома зазначеними підходами немає, оскільки, очевидно, Н.В. Безсмертна в межах позасудової форми захисту розглядає будь-які інші процедури захисту, що вчиняються не судом.

Змістовно найближчим до закріплених у цивільному законодавстві України положень про захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів є перелік форм захисту, наведений І.В. Венедіктовою, яка аналізує їх на предмет захисту ними охоронюваних законом інтересів: 1) захист цивільних інтересів судом; 2) захист цивільних інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування; 3) захист цивільних прав нотаріусом; 4) самозахист цивільних прав [12, с. 26–29].

Найбільш згадуваним є поділ форм захисту на юрисдикційну та неюрисдикційну, критерієм чого є суб'єкт здійснення захисту [13, с. 872]. Якщо за юрисдикційної форми захисту цивільні права захищаються певним органом або посадовою особою (як-то Президент України відповідно до ч. 1 ст. 17 ЦК України), що вносить обов'язкове для сторін спору рішення чи вчиняє певну дію, то за неюрисдикційної – самостійно самими учасниками матеріальних правовідносин. Нерідко науковці також зазначають, що в межах юрисдикційної та неюрисдикційної форм є підвиди або вужчі за обсягом форми захисту цивільних прав, зокрема, А. Фігель виділяє в межах юрисдикційної форми судову, адміні-

стративну та нотаріальну форми [14]. Розвиваючи такий підхід, Т.М. Ярова називає ці дві форми захисту цивільних прав та інтересів узагальненими поняттями, що охоплюють кілька форм захисту, а саме юрисдикційна форма захисту, на думку вченої, може реалізуватися в загальному, спеціальному або альтернативному порядку [15, с. 65]. Думка вченої є слушною, але виділення в межах окремих форм ще вужчих за змістом форм захисту видається зайвим ускладненням класифікації форм захисту цивільних прав, оскільки використання кількох критеріїв класифікації одночасно не є доцільним.

На підставі аналізу особливостей неюрисдикційної форми захисту В.Л. Яроцьким сформульовано висновок про те, що єдиним способом реалізації неюрисдикційної форми захисту є самозахист суб'єктивних цивільних прав [16, с. 64]. Із таким висновком є підстави погодитись, оскільки виключно самозахист кваліфікується як неюрисдикційна форма захисту [17, с. 331], а заходи самозахисту вживає сама потерпіла від порушення особа. Тому ми не поділяємо погляд В.В. Бутнева, який поряд із самозахистом у межах неюрисдикційної форми захисту виокремлює спільне врегулювання розбіжностей сторонами [2, с. 16], оскільки за таких обставин бракує притаманних захисту ознак, а саме врегулювання може мати місце на будь-якій стадії відносин між суб'єктами, незалежно від наявності порушення прав чи інших підстав для захисту. Кваліфікація самозахисту як форми захисту додатково демонструє недоцільність визнання самозахисту способом захисту, на чому наголошують науковці [18, с. 93], хоча у ст. 11 ЦК Республіки Білорусь самозахист включено до переліку способів захисту цивільних прав [19, с. 11].

На нашу думку, використання терміна «юрисдикційний захист» є не завжди коректним. Якщо такою формою захисту охоплюються всі випадки несамостійного захисту прав, зокрема і нотаріальний захист прав, то видається не зовсім вдалим використання поняття «юрисдикція» щодо діяльності приватних нотаріусів, наприклад, у довідкових виданнях юрисдикція розглядається як коло повноважень суду або іншого адміністративного органа з правової оцінки конкретних факторів, серед них і з вирішення спорів та застосування передбачених законом санкцій [20, с. 113]. У чинному законодавстві України термін «юрисдикція» також більш притаманний цивільному та адміністративному процесу в контексті характеристики категорій спорів, підвідомчих тим чи іншим судам (ст. 17 КАС України, глава 2 розділу 1 ЦПК України). За правовою природою захисні дії нотаріуса також відрізняються від юрисдикційної діяльності органів державної влади, що полягає, зокрема, у визнанні виконавчого напису нотаріуса самостійним юридичним фактом, що відрізняється від правочину і є вольовою дією уповноваженої державою особи (нотаріуса) на вчинення акта публічно-правового характеру [21, с. 97].

З огляду на зазначене вище, ми пропонуємо поділяти форми захисту цивільних прав та

охоронюваних законом інтересів на безпосередню та опосередковану, що є виправданим, оскільки відображає сутність самозахисту як такої форми захисту, яка використовується внаслідок самостійних дій потерпілої особи та, відповідно, адекватно характеризує зміст інших форм захисту, за яких потрібне буде звертання потерпілої особи до органів чи осіб, уповноважених на захист цивільних прав.

Характерною для такого способу захисту, як зміна та припинення цивільного правовідношення, є можливість його застосування в кількох формах захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів, у кожній з яких цей спосіб захисту реалізується у певному визначеному порядку.

Так, суд може захистити цивільне право та інтерес шляхом розірвання договору у зв'язку з його істотним порушенням відповідно до ч. 2 ст. 651 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Водночас, у ч. 2 ст. 651 ЦК України не зазначається про те, чи потрібно попереднє проведення сторонами переговорів щодо зміни чи розірвання договору для подальшого звернення до суду з відповідним позовом. На противагу ч. 2 ст. 651 ЦК України, яка стосується зміни та розірвання договору у зв'язку з його істотним порушенням, ч. 2 ст. 652 ЦК України, що стосується зміни чи розірвання договору через істотну зміну обставин, недвозначно встановлює умову для такого звернення – недосагнення сторонами згоди щодо узгодження договору з обставинами, які істотно змінились, або щодо його розірвання. При цьому ані ст. 651 ЦК України, ані ст. 652 ЦК України не передбачають порядку вчинення зміни чи розірвання договору, на відміну від ст. 188 ГК (далі – ГК) України, в якій цей порядок детально регламентований. На думку деяких науковців, відсутність чітко визначеного порядку зміни та розірвання договору є недоліком ЦК України. Закріплення такого порядку має внести однозначність у відносини сторін, які бажають розірвати договір [22, с. 10]. З одного боку, з таким баченням можна погодитись, оскільки сторони, вочевидь, будуть керуватись у своїх діях порядком, що визначений у законі, і це дасть можливість зробити поведінку іншого суб'єкта у правовідносинах більш прогнозованою. З іншого боку, така правова регламентація викликає сумніви за відсутності на сьогодні досудового врегулювання спорів. Як відомо, Конституційний Суд України рішенням від 9 липня 2002 р. у справі № 1-2/2002 розтлумачив ст. 124 Конституції України таким чином, що право особи на звернення до суду не може бути обмежене законом, іншими нормативними правовими актами, а встановлення обов'язкового досудового врегулювання спорів, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, порушує це право. З метою узгодження законодавства України з рішенням Конституційного Суду України Верховна Рада України Законом України № 2705-IV від 23 червня 2005 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів» додатково вказала на необов'язковість процедури

досудового врегулювання спору, внаслідок чого властивий радянському законодавству та арбітражній практиці підхід про обов'язкове дотримання досудового врегулювання спору був скасований та вилучений із законодавства. У подальшому це положення було підтверджено в оглядовому листі Вищого господарського суду України від 29 листопада 2007 р. № 01-8/917 «Про деякі питання судової практики застосування Статуту залізниць України, інших норм транспортного законодавства» [23, с. 43]. Тому варто погодитись з авторами коментаря до ГК України, що порядок розірвання договору, передбачений ст. 188 ГК України, має рекомендаційний характер [24, с. 326]. Разом із тим коментатори ГК України схильні тлумачити положення ст. 188 ГК України як такі, що дають змогу встановити наявність спору у разі недосагнення сторонами згоди щодо зміни чи розірвання договору, а відсутність звернення особи з пропозицією до іншої сторони щодо зміни чи розірвання договору, відповідно, свідчать і про відсутність спору. Таке тлумачення формально не суперечить змісту зазначеного вище рішення Конституційного Суду України, оскільки останнє передбачає неможливість обмеження права звернення до суду за вирішенням спору, тобто за змістом рішення спір має вже існувати станом на момент звернення до суду, а, відповідно, і немає порушення права на захист, якщо немає спору. Однак, на наше переконання, таке розуміння спору є не виправдано широким, бо ставить його існування у залежність від дотримання певної процедури зміни та розірвання договорів. Загалом науковці висловлювали різні думки щодо розуміння поняття «спір». Не претендуючи на всебічний характер висвітлення цієї проблеми, дозволимо собі процитувати деяких науковців, що висловлюють із цього приводу свою позицію. Наприклад, І.М. Зайцев вважає, що спір виникає в разі різного роду відхилення від юридичних приписів у цивільних, сімейних, трудових, колгоспних та інших юридичних зв'язках, за будь-якого невиконання чи неналежного виконання зобов'язань [25, с. 23]. На думку М.Д. Матієвського, спір завжди передбачає певну активну поведінку однієї з зацікавлених осіб [26, с. 138]. Визначаючи за висновками М.Д. Матієвського безперечну наукову цінність, П.Ф. Єлісейкін їх розвиває, називаючи спір про право взаємовиключними судженнями суб'єктів щодо своїх прав та обов'язків, судженнями, що мають бути об'єктивовані в певній поведінці, діях. Продовжуючи свою думку, П.Ф. Єлісейкін визнає за можливе пов'язувати спір про право з неможливістю для уповноваженої особи власними діями реалізувати свій інтерес [27, с. 24]. Існування взаємодії протилежних за спрямованістю інтересів також відзначав В.В. Бутнев [28, с. 47]. Таке розуміння узгоджується із закріпленою в ЦК України можливістю захисту охоронюваних законом інтересів, що підлягають захисту за наявності відповідної потреби. Це також актуально для застосування ст. 652 ЦК України, бо остання, як нами зазначалось, стосується саме захисту інтересів, а не цивільних прав.

Встановлення необхідності захисту інтересів згідно з ч. 2 ст. 15 ЦК України не потребує від сторін правovidношення додаткових дій, зокрема, направлення пропозиції про зміну чи розірвання договору (ч. 2 ст. 188 ЦК України) або проведення переговорів щодо досягнення згоди про зміну або розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин (ч. 2 ст. 652 ЦК України). Це означає, що і спір про право може існувати без вчинення таких дій та до моменту направлення пропозиції щодо зміни чи розірвання договору. За таких обставин недостатньо підстав, щоб погодитись із думкою авторів, які виникнення спору ставлять у залежність від дотримання певної процедури, бо для констатації наявності спору достатньо вже існування протилежних за змістом і спрямованістю інтересів, один з яких охороняється законом. Тому вважаємо, що недосягнення згоди сторонами щодо істотної зміни обставин (ч. 2 ст. 652 ЦК України) не варто вважати необхідною умовою для виникнення спору про право, а саме положення ч. 2 ст. 652 ЦК України може, по-перше, давати підстави для неоднозначного тлумачення, сумнівів у обов'язковості досудового порядку врегулювання спорів, а, по-друге, створити певні додаткові проблеми доведення наявності спору в судовому процесі. Вочевидь, є потреба внести зміни до ч. 2 ст. 652 ЦК України, вилучивши положення, де йдеться про необхідність досягнення згоди щодо узгодження договору з обставинами, які істотно змінилися, або щодо його розірвання, а саме пропонуємо викласти абзац 1 ч. 2 ст. 652 ЦК України у такій редакції: «У разі істотної зміни обставин договір може бути розірваний або змінений за рішенням суду за наявності одночасно таких умов:<...>».

Поряд із загальними положеннями договірного права, які стосуються універсальних підстав та порядку зміни й розірвання договорів, у ЦК України та інших актах чинного цивільного законодавства передбачаються також спеціальні підстави розірвання договорів. Разом із тим, на відміну від ст.ст. 651–652 ЦК України, в яких врегульовано загальний судовий порядок зміни і розірвання договору в разі його істотного порушення або істотної зміни обставин, статті спеціальної частини договірного права не повною мірою дають можливість з'ясувати, про який саме порядок йде мова. В одних статтях ЦК України вживається формулювання «право вимагати розірвання договору» (ст.ст. 726, 727, 740, 783, 784, 852, 872 ЦК України), в інших статтях – «право відмовитися від договору» (ст.ст. 665, 692, 739, 782, 790, 825, 849, 935, 1025, 1026, 1126 ЦК України), а також у деяких статтях – «договір розривається за заявою клієнта» (ч. 1 ст. 1075 ЦК України), «право відмовитися від (прийняття) товару та його оплати» (ст.ст. 670, 672 ЦК України), «право відмовитися від передання дарунка» (ст. 724 ЦК України) або «право відмовитися від подальшої участі в договорі» (ч. 1 ст. 1142 ЦК України). На нашу думку, варто погодитись із тими вченими, які пропонують розглядати формулювання «право вимагати розірвання договору» як вказівку на судовий порядок розірвання договору

[29, с. 393], на противагу позасудовому одно-сторонньому механізмі розірвання договору. Так, коли йде мова про певну вимогу особи, це означає, що особа не в змозі змінити чи припинити правovidношення виключно власним волевиявленням, і тому потрібне додаткове волевиявлення іншої сторони договору і, відповідно, наявність взаємної згоди сторін або рішення уповноваженого органа державної влади, який би задовольнив вимогу сторони договору про його зміну чи розірвання. Така позиція знаходить своє підтвердження в окремих статтях ЦК України, де поняття «вимога» пов'язується з судовою формою розірвання договору: по-перше, в ст.ст. 651–652 ЦК України говориться, що договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу сторони; по-друге, в ст. 755 ЦК України договір довічного утримання може бути розірваний за рішенням суду на вимогу відчужувача, набувача або третьої особи. Отже, право вимагати розірвання договору полягає у праві особи на розірвання договору в судовому порядку. У деяких статтях ЦК України законодавець не взяв цього до уваги, а саме в ч. 3 ст. 825 ЦК України, з одного боку, у першому абзаці надається можливість наймодавцю вимагати розірвати договір у разі необхідності використати житло для проживання самого наймодавця та членів його сім'ї, що свідчить про судову процедуру розірвання договору, а, з іншого боку, у другому абзаці йдеться про обов'язок наймодавця попередити наймача про розірвання договору не пізніше, ніж за два місяці. Судова ж процедура розірвання договору (абз. 1 ч. 3 ст. 825 ЦК України) не потребує попередження наймача про розірвання договору (абз. 2 ч. 3 ст. 825 ЦК України). Саме тому, щоб усунути суперечності, пропонуємо вилучити з ч. 3 ст. 825 ЦК України другий абзац, залишивши правило про розірвання договору в судовому порядку.

Заслугує на підтримку підхід, висловлений З.М. Заменгоф: було б доцільно, коли йдеться про право розірвати договір, мати на увазі розірвання договору одностороннім волевиявленням, а у разі з правом вимагати розірвання договору – право розірвання договору через суд чи арбітраж [30, с. 118]. Чинне законодавство України є далеким від такого стану правового регулювання. Так, з одного боку, в ч. 3 ст. 651 ЦК України, а також у більшості статей, присвячених окремим видам зобов'язань, зазначається, що сторона має право відмовитись від договору, а не розірвати його (наприклад, передбачене ст. 766 ЦК України право наймача відмовитись від договору найму у разі непередання йому предмета найму). Винятком, очевидно, є положення ч. 1 ст. 1075 ЦК України, яка передбачає, що договір банківського рахунка розривається за заявою клієнта у будь-який час. З іншого боку, в деяких інших актах чинного законодавства України зазначається право розірвати договір, а не відмовитись від нього. Іде мова, зокрема, про право споживача розірвати укладений на відстані договір (ч. 4 ст. 13 Закону України «Про захист прав споживачів» № 1023-XII від 12 травня 1991 р.),

право користувача розірвати договір без сплати будь-якої комісійної винагороди (абз. 2 ч. 14.10 ст. 14 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III від 5 квітня 2001 р.), право споживача розірвати договір у разі зникнення потреби в отриманні послуги (ч. 6 ст. 26 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» № 1875-IV від 24 червня 2004 р.), право власника буксируючого судна розірвати договір міжпортового буксирування у разі неготовності об'єкта до буксирування в зумовлені договором строки після прибуття буксира в пункт відправлення (ст. 237 Кодексу торговельно-мореплавства України № 176/95-ВР від 23 травня 1995 р.), право держави розірвати договір оренди, концесії, управління, якщо аеропорт або цивільний аеродром не використовується за цільовим призначенням (ч. 1 ст. 73 Повітряного кодексу України № 3393-VI від 19 травня 2011 р.). Натомість, у п. 3 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про фінансовий лізинг» № 723/97-ВР від 16 грудня 1997 р. використано термінологію ЦК України, а саме передбачено, що лізингоодержувач має право вимагати розірвання договору лізингу або відмовитися від нього, тобто судовою формою розірвання договору протиставляється альтернативній несудовій – відмові від договору. На нашу думку, обидва варіанти термінології мають право на існування, оскільки в межах кожного законодавчого акта поняття можуть вживатись у тому значенні, яке зумовлене метою і завданнями цього акта, але видається, що в межах положень ЦК України всі терміни мають бути узгоджені із загальними положеннями про договірні зобов'язання. Тому пропонуємо викласти ч. 1 ст. 1075 ЦК України у такій редакції: «1. Клієнт має право відмовитись від договору банківського рахунка шляхом подання заяви у будь-який час».

Висновки. Таким чином, викладене дає змогу дійти висновку про наявність неоднозначних підходів до застосування положень законодавства, де окреслено форми захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів через зміну та припинення правовідношення. Такий стан правового регулювання не можна визнати прийнятним, у зв'язку з чим законодавцем мають бути внесені зміни з метою внутрішнього узгодження відповідних положень законодавства. У перспективі наукових досліджень передбачається подальше внесення пропозицій з метою удосконалення положень законодавства, що визначає форми захисту цивільних прав, із метою його ефективного застосування на практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рожкова М.А. Средства и способы правовой защиты сторон коммерческого спора / М.А. Рожкова. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 416 с.
2. Бутнев В.В. Понятие механизма защиты субъективных гражданских прав / В.В. Бутнев // Механизм защиты субъективных гражданских прав: сборник научных трудов. – Ярославль, 1990. – С. 5–17.
3. Осетинська Г.А. Проблеми визначення елементів механізму захисту прав та законних інтересів споживачів у сфері надання послуг / Г.А. Осетинська // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 1. – С. 265–269.

4. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А.П. Вершинин. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1998. – 56 с.
5. Підлубна Т.М. Право на захист цивільних прав та інтересів: [монографія] / Т.М. Підлубна. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 192 с.
6. Добровольский А.А. Исковая форма защиты права / А.А. Добровольский. – М.: Изд-во МГУ, 1965. – 190 с.
7. Курылев С.В. Формы защиты и принудительного осуществления субъективных прав и право на иск / С.В. Курылев // Труды Иркутского государственного университета. – Сер. юрид. – Т. XXII. – Вып. 3. – Иркутск, 1957. – 412 с.
8. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Санахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с.
9. Лаврін О. Захист прав суб'єктів господарювання, його форми та способи / О. Лаврін // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 56–59.
10. Безсмертна Н.В. Сучасні проблеми цивільного права: збірник наукових праць / Н.В. Безсмертна. – К.: ВГЛ «Обрії», 2009. – 190 с.
11. Загнітко О.П. Захист прав та інтересів господарюючих суб'єктів у системі права України / О.П. Загнітко // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 4. – С. 159–166.
12. Венедіктова І.В. Форми захисту охоронюваних законом інтересів / І.В. Венедіктова // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 10. – С. 26–29.
13. Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; [відп. ред. Я.М. Шевченко]. – К.: Ін Юре, 2009. – 952 с.
14. Фігель А. Форми захисту житлових прав фізичних осіб / А. Фігель // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 9. – С. 31–34.
15. Ярова Т.М. Поняття і види форм захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів / Т.М. Ярова // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Випуск 375. Правознавство. – С. 63–67.
16. Яроцький В.Л. Проблеми застосування захисту та самозахисту суб'єктивних цивільних прав / В.Л. Яроцький // Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспектива. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 19–20 квітня 2012 р. – К.: ТОВ «Білоцерківдруку», 2013. – С. 64–67.
17. Морозюк А. Самозахист як неюрисдикційна форма захисту суб'єктивних цивільних прав / А. Морозюк // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23 квітня 2010 р.). – К., 2010. – Ч. I. – С. 331–332.
18. Ромашенко Л.О. Право на самозахист цивільних прав – новела нового Цивільного кодексу: законодавче закріплення та проблеми реалізації / Л.О. Ромашенко // Тези доповідачів Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції з цивільного права «Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.: наукові новели та практика застосування», м. Львів, 22–23 лютого 2007 р. – Львів, 2007. – С. 92–93.
19. Гражданский кодекс Республики Беларусь: с изм. и доп. по состоянию на 20 апреля 2011 г. – Минск: Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 2011. – 640 с.
20. Голосніченко І.П. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / І.П. Голосніченко. – Київ: Укр. акад. внутр. справ, 1995. – 268 с.
21. Майданік Р.А. Виконавчий напис нотаріуса як спосіб захисту цивільних прав: теорія і практика застосування / Р.А. Майданік // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 96–105.
22. Блашук А.М. Припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.М. Блашук; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006. – 20 с.
23. Про деякі питання судової практики застосування Статуту залізниць України, інших норм транспортного

законодавства : Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 29.11.2007 р. // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 1. – С. 43–58.

24. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [кол. авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. В.К. Мамутова]. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

25. Зайцев И.М. Структура спора о праве / И.М. Зайцев // Вопросы теории охранительных правоотношений. Материалы научной конференции. – Ярославль, 1991. – С. 22–25.

26. Матиевский М.Д. Спор о праве – процессуальное средство защиты субъективных прав и охраняемых законом интересов / М.Д. Матиевский // Осуществление и защита гражданских и трудовых прав: сб. науч. трудов. – Краснодар, 1989. – С. 134–142.

27. Елисейкин П.Ф. Процессуальное понимание спора о праве и его критика / П.Ф. Елисейкин // Проблема защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство. – Ярославль, 1981. – С. 3–24.

28. Бутнев В.В. Спор о праве – организационно-охранительное правоотношение / В.В. Бутнев // Проблемы защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство. – Ярославль, 1981. – С. 43–50.

29. Боднар Т.В. Односторонний отказ в гражданском праве / Т.В. Боднар // Альманах цивилистики: Сборник статей. Вып. 5 / Под ред. Р.А. Майданика. – К.: Алерта, 2012. – С. 387–401.

30. Заменгоф З.М. Изменение и расторжение хозяйственных договоров / З.М. Заменгоф. – М.: Юридическая литература, 1967. – 144 с.

УДК 347.91/95(477)

СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Скорич О.О., аспірант
кафедри правосуддя юридичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню процесуального статусу суб'єктів використання спеціальних знань у цивільному процесі України. Автором проводиться аналіз правової природи спеціальних знань учасників цивільного процесу, які володіють ними згідно з чинним законодавством. Акцентується на таких учасниках цивільного процесу, як перекладач та органи державної влади і місцевого самоврядування, які беруть участь у справі з метою подання висновку, визначається правова природа знань, які ними застосовуються у процесі реалізації своєї процесуальної функції. Автор пропонує оновлений перелік суб'єктів використання спеціальних знань у цивільному процесі України.

Ключові слова: експерт, спеціаліст, перекладач, органи державної влади та місцевого самоврядування, спеціальні знання в цивільному процесі.

Статья посвящена исследованию процессуального статуса субъектов использования специальных знаний в Гражданском процессе Украины. Автором проводится анализ правовой природы знаний участников гражданского процесса, которые, согласно законодательству, обладают специальными знаниями. Акцентируется на таких участниках гражданского процесса, как переводчик и органы государственной власти и местного самоуправления, участвующих в деле для дачи заключения, определяется правовая природа знаний, которые ими применяются в ходе реализации своей процессуальной функции. Автор предлагает обновленный перечень субъектов использования специальных знаний в гражданском процессе Украины.

Ключевые слова: эксперт, специалист, переводчик, органы государственной власти и местного самоуправления, специальные знания в гражданском процессе Украины.

Skorych O.O. SUBJECTS OF THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE

The article investigates the use of special knowledges. The author analyzes the legal nature of the participants of the civil process, in accordance with the law, with specialized knowledge. The attention of participants to the civil process as a translator and public authorities and local self-determined legal nature of the knowledge that they are used in the implementation of its procedural functions. The author proposed an updated list of entities using special knowledge.

Key words: expert, specialist, translator, public authorities and local government, special knowledges.

Постановка проблеми. Питання використання спеціальних знань у цивільному процесі України є надзвичайно актуальним, адже результат діяльності суб'єктів використання спеціальних знань є гарантією ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення суду. Аналізуючи нормативні положення чинного Цивільного процесуального кодексу України, можна дійти висновку про те, що до суб'єктів використання спеціальних знань належать експерт та спеціаліст. Однак варто акцентувати увагу на тому, що серед

учасників цивільного процесу, наявні і такі, щодо правової природи знань яких існують наукові дискусії. Такими учасниками цивільного процесу є перекладач та органи державної влади і місцевого самоврядування, які беруть участь у справі для подання висновку. У зв'язку з цим, необхідно чітко встановити перелік суб'єктів, які володіють спеціальними знаннями, з метою усунення труднощів у процесі розгляду певних категорій справ по суті, коли ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення суду неможливе без